

v transportech na východ. Z deportovaných vězňů zahynulo více než 83 500 osob. Uváděný počet vězňů, kteří deportace z Terezína přežili, kolísá mezi 3 097 až 3 371. V ghettu samotném přežilo necelých 20 tisíc Židů.

10. 5. 1945 převzala kontrolu nad Terezínem sovětská armáda. Situace byla velmi složitá. Od 20. 4. 1945 přijížděly do Terezína evakuační transporty, tzv. transporty smrti, z likvidovaných koncentračních táborů. Během dvou týdnů přijelo kolem 13 tisíc vězňů, většinou na pokračí smrti. Do Malé pevnosti a ghetta zavlekli epidemii skvrnitého tyfu a 14. května musela být vyhlášena karanténa a zákaz opouštění tábora na dva týdny.

28. května zde začala působit repatriační komise. S evakuačními transporty nepřijížděli jen Židé, ale i vězni různých národností. Podle statistiky přednosty repatriačního odboru ministerstva ochrany práce a sociální péčlivosti Jána Bečky bylo k 21. 5. 1945 v Terezíně 24 961 osob ze 34 zemí - z Anglie 11, Argentiny 1, Belgie 51, Bulharska 2, ČSR 3 833, Ekvádoru 9, Francie 196, Holandska 842, Hondurasu 10, Itálie 78, Jugoslávie 154, Gdaňsku 9, Kuby 1, Lotyšska 43, Litvy 39, Lucemburska 6, Maďarska 7 648, Německa 6 621, Nikaraguy 2, Norska 1, Palestiny 2, Paraguaye 11, Peru 3, Polska 3 510, Rumunska 73, Ruska 42, Řecka 71, San Salvadoru 11, Španělska 1, Švédska 6, Švýcarska 1, Turecka 7, USA 17 a bez udání národnosti 1 649.⁷

Poslední repatrianti opustili Terezín v průběhu srpna 1945. Obec Terezín byla obnovena dekretem prezidenta republiky dr. Beneše 27. 10. 1945 a její znovu osídlování započalo v roce 1946.

Správa ghetta Terezín

Ghetto v Terezíně spadalo do kompetence referátu IVB4 Hlavního úřadu říšské bezpečnosti (Reichssicherheitshauptamt - RSHA) v Berlíně a bylo pod přímým velením jeho šéfa Adolfa Eichmanna. Styčným důstojníkem pro terezínské ghetto byl SS-Hauptsturmführer Ernst Möhs. Eichmann zároveň řídil Ústřednu pro židovské vystěhovalce v Praze - Zentralstelle für jüdische Auswanderung in Böhmen und Mähren, v srpnu 1942 přejmenovanou na Ústřední úřad pro uspořádání židovské otázky v Čechách a na Moravě - Zentralamt für die Regelung der Judenfrage in Böhmen und Mähren. Pro zjednodušení je v následujícím textu, mimo přímé citace, používán původní název, případně zkrácené označení ústředna. Byla zřízena výnosem říšského protektora 15. 7. 1939 na podporu a urychlení vystěhování Židů z Čech a Moravy, kteří byli ochotni „svěřit svůj majetek říšským bankám“. Její pravomoc byla rozšířena 5. 3. 1941 o právo příkazní, dozoru a další. V jejím čele stál od samého počátku SS-Hauptsturmführer Hans Günther. Nařízení z Berlína a Prahy určovala zásadní okruhy přípravy a chodu terezínského ghetta. Odtud byly dávány pokyny pro příchody transportů do Terezína a deportační transporty z něho včetně míst jejich určení, počtu vězňů, označení kategorií určených k deportaci (staří, sirotci apod.) včetně osob jmenovitě označených (Edelstein, členové původní vnitřní židovské stráže ghetta, „provinilci“ apod.). Zde byly vydávány prováděcí pokyny k návštěvám MVČK, okrašlovacím akcím a veškerým dalším rozhodujícím a důležitým záležitostem včetně řízení poštovního styku.

Táborová komandatura měla moc výkonnou, rozhodovací v těch otázkách, které na ni nadřizené úřady přenesly, a v podstatě určovala vnitřní chod ghetta. Její nařízení formovala každodenní život v ghettu a podmínky života vězňů (krátkodobé zákazy, například zákazy svícení, vycházení, osobní tresty, sčítání vězňů v bohušovické kotlině 11. 11. 1943, které trvalo mnoho hodin v podmínkách, při nichž zemřelo několik vězňů, a další opatření).

Všichni táboroví velitelé byli původem z Rakouska. Prvním velitelem ghetta byl SS-Obersturmführer dr. Sigfried Seidl, určený do jeho čela již ve fázi příprav. Od roku 1940 byl Eichmannovým spolupracovníkem a řídil násilné vysídlovací akce polských občanů v Poznani a Slovinců v Dolním Štýrsku. Funkce v ghettu se ujal 7. 12. 1941 a vykonával ji do počátku července 1943. Byl převelen do Bergen-Belsenu a odtud do Maďarska. Po válce byl ve Vídni zatčen a roku 1947 popraven.

3. 7. 1943 ho vystřídal SS-Obersturmführer Anton Burger, člen Eichmannova štábu a nositel Řádu krve (Blutorden), udělovaného za prokazatelné zabití vlastní rukou alespoň jednoho „nepřítele říše“ na vnitřní frontě, tj. při činnosti policejního charakteru. Před příchodem do Terezína působil krátkou dobu v Brně. Po válce patřil k nejhledanějším nacistickým zločincům. Byl zatčen a umístěn v americkém internačním táboře v Glasenbachu, odkud v červnu 1947 uprchnul, stejně jako po opětovném zatčení v roce 1951 z vídeňské věznice. Mimořádným lidovým soudem v Litoměřicích byl v září 1948 v nepřítomnosti odsouzen k trestu smrti. Nebyl vypátrán a pod jménem Wilhelm Bauer zemřel v Německu v Essenu 25. 12. 1991.⁸

V souvislosti s připravovanou návštěvou MVČK se novým velitelem ghetta stal 8. 2. 1944 SS-Obersturmführer Karl Rahm, který funkci vykonával až do konce války. Později byl vypátrán v Rakousku

a předán československým úřadům. Také on byl mimořádným lidovým soudem v Litoměřicích odsouzen k trestu smrti a v dubnu 1947 popraven. Před příchodem do Terezína působil od října 1940 jako zástupce vedoucího pražské Ústředny pro židovské vystěhovalectví. Funkci v Terezíně vykonával pod názvem „vedoucí služebny“ - „Dienststellenleiter“.

Židovská samospráva ghetta

Židovská samospráva byla určena jako prováděcí orgán, který vykonával a zajišťoval plnění příkazů velitele tábora. Dalším základním úkolem samosprávy bylo zabezpečit fungování ghetta vlastními samostatnými organizačními kroky a životní potřeby vězňů vlastními silami. Řídila vnitřní hospodářskou činnost ghetta, zdravotní a sociální péči, hygienickou službu, ubytování a stravování a vytvářela vnitřní strukturu správy ghetta s jejími jednotlivými pododděleními. Součástí její činnosti byl i výběr vězňů do deportačních transportů podle příkazů a směrnic sdělovaných komandaturou.

V čele samosprávy stál židovský starší. Veliteli tábora zodpovídal za veškerou činnost ghetta a byl zároveň prostředníkem mezi ním a radou starších. Předkládal mu její usnesení, obhajoval je a následně tlumočil veliteli rozhodnutí radě.

Prvním židovským starším byl Jakob Edelstein a jeho zástupcem ing. Otto Zucker. Především na něm ležela zodpovědnost za vybudování žitvotascopného ghetta v nejtěžším počátečním období roku 1942. Musel se vyrovnat nejen s vlastním zklamáním z nemožnosti uskutečnit své představy, ale i s reálnými problémy chaosu, hladu, vysoké úmrtnosti vězňů, deportačními transporty a dalšími negativními okolnostmi, které v tomto roce ovlivňovaly atmosféru v ghettu. V této situaci musel, stejně jako všichni vězni, najít vnitřní sílu k realizaci nutných zlepšení. Funkce se ujal 5. 12. 1941 a vykonával ji do 31. 3. 1943, kdy se stal zástupcem nového židovského staršího. 9. 11. 1943 byl zatčen, s transportem odvezen do Osvětimi a zde 20. 6. 1944 zastřelen. Za příčinu jeho zatčení jsou pokládány odhalené nesrovnalosti v evidenci vězňů, která skutečně byla s jeho vědomím a souhlasem falšována, aby se zakryly útoky z ghetta a utajily přes zákaz zde narozené děti. Zájmy ghetta spolu s O. Zuckerem zastupoval již při jednáních v Praze s budoucím velitelem tábora Seidlem a šéfem Ústředny pro židovské vystěhovalectví Güntherem. Z jejich návrhu struktury židovské samosprávy vykristalizovala její reálná podoba, která se později modifikovala podle nastalé situace.

V návrhu statutu⁹ bylo ghetto charakterizováno jako uzavřené židovské sídliště, zřízené podle pokynů Ústředny pro židovské vystěhovalectví. Mělo být vedeno židovskou samosprávou, podléhající dozoru německých orgánů dosazených ústřednou, v čele s velitelem, který v rámci ghetta prováděl veškeré veřejnoprávní úkony, pokud nebyly vyhrazeny zvláštními nařízeními říšských nebo protektorátních úřadů. V materiálu ze 6. 11. 1941¹⁰ byla popsána struktura židovské samosprávy ghetta, která se v principu udržela po celou dobu jeho existence. Nejvyšším orgánem se stalo vedení v čele se židovským starším, jeho zástupcem a radou starších. Členové rady současně řídili nejdůležitější odvětví samosprávy - vnitřní správu, hospodářské, finanční, technické, zdravotní atd. Rada starších měla funkci poradní, rozhodovací v těch záležitostech, které na ni židovský starší přenesl. S jeho souhlasem mohla rada starších utvořit zvláštní komise odborníků s funkcí poradní pro jednotlivé případy. Vedení bylo v písemném kontaktu s ŽNO v Praze, která zastávala funkci spojovacího místa a zajišťovala styk s úředními místy, obstarávání nákupů, jednání s hospodářskými úřady o odbytu výrobků a obhajovala důležité záležitosti ghetta v rámci ŽNO. Pošta, uvedená jako součást vnitřní správy ghetta, měla zabezpečit zřízení a fungování poštovní a telegrafní služby a dopravní kanceláře. Tento návrh počítal s poměry, které se od pozdější skutečnosti diametrálně lišily.

Počet členů rady nebyl stabilní, ale byl dán momentální situací. Členy rady starších navrhoval židovský starší a schvaloval velitel ghetta. Některé funkce byly obsazovány nařízením velitele. Rada byla svolávána písemně židovským starším nebo předsedou rady, podle potřeby také na podnět alespoň tří jejích členů. Usnášení schopná byla za přítomnosti nejméně tří pětina členů, z nichž každý měl stejné hlasovací právo. Hlasování probíhalo prostou většinou hlasů, při nerozhodném počtu rozhodoval předseda. Závěry rady byly pro židovského staršího doporučením, závaznými se staly až po jeho souhlasu. Na poradách mohli být přítomni i přizvaní členové bez hlasovacího práva, kteří podléhali mlčenlivosti stejně jako členové rady starších.¹¹

S přicházejícími transporty se měnilo složení vězňů. Počátkem roku 1943 zde bylo přes 17 tisíc Židů z Německa, přes 7 tisíc z Rakouska a 24 tisíc z protektorátu, Holanďané tvořili jen malou skupinu, stejně jako později Dánové. V lednu a únoru 1943 bylo na východ deportováno dalších 7 tisíc protektorátních vězňů a došlo k početní převaze vězňů z území s německy mluvícím obyvatelstvem, která postupně narůstala. Němčina ovšem byla úředním jazykem od samého počátku ghetta. Složení vězňů

se odrazilo i na vnitřní samosprávě Terezína a 31. 1. 1943 byl jejího do čela postaven tzv. triumvirát. Židovským starším se stal dr. Paul Eppstein, berlínský Žid, původně docent národního hospodářství na univerzitě v Heidelbergu a za nacistů vedoucí Říšského sdružení Židů v Německu (Reichsvereinigung der Juden in Deutschland), jeho zástupcem Jakob Edelstein za protektorátní Židy a nově přizvaný dr. Benjamin Murmelstein, který zastupoval rakouské Židy. Počet dvanácti členů rady se nezměnil, došlo jen k některým personálním změnám. Vedením pošty byl usnesením rady starších jmenován 15. 4. 1943 Phillipp Kozower, říšský Žid z Berlína.¹² V červnu byl schválen nový statut rady starších, který upřesňoval některé otázky týkající se pravomoci židovského staršího, jeho zástupců a rady. Rada starších se rozšířila na třináct členů.¹³

Za Eppsteinova působení byl v souladu s jeho osobními vlastnostmi a zaměřením kladen důraz na byrokratický pořádek. Do jisté míry se zlepšilo fungování jednotlivých oddělení židovské samosprávy a zpřesnily se jejich výkony, na druhé straně to vyvolalo u vězňů vlnu nevole, částečně oprávněnou podmínkami ghetta. V době jeho působení se začal rozvíjet kulturní život a on sám se osvětové činnosti účastnil jako přednášející. Paul Eppstein byl v čele samosprávy v době okrašlovací akce, která znamenala velké pracovní nasazení vězňů a v době první návštěvy zástupce MVČK v Terezíně. V obou situacích plnil s přesností sobě vlastní veškerá nařízení velitele. 27. 9. 1944 byl však zatčen, dopraven do vězňice gestapa v Malé pevnosti a tajně zastřelen. Jeho zatčení je dávnou do souvislosti buď s osobním pohovorem se zástupcem MVČK dr. Rosselem v době jeho pobytu v Terezíně v červnu 1944, i když se držel předepsaných intencí, nebo snad s vyzněním veřejného projevu k židovskému Novému roku v září 1944.

13. 12. 1944 byl židovským starším potvrzen Benjamin Murmelstein, který funkci vykonával od Eppsteinova zatčení. Jeho zástupcem byl dr. Leo Baeck. V době jeho působení došlo k novému členění rady starších a k nové lokalizaci úřadoven jednotlivých oddělení. Do Terezína přišel 29. 1. 1943 a stal se členem triumvirátu a rady starších. Pro nacistické velení byl využitelným organizačním talentem, který podstatně přispěl ke „zdaru“ okrašlovací akce. Terezínské ghetto řídil v době masivních transportů na východ, kdy hrozilo ochromení jeho chodu a ze strany SS existovaly tendence činnost ghetta ukončit, což by pro zbývající vězně znamenalo deportace na východ. Murmelstein dokázal zajistit stabilizaci poměrů v ghettu a také zlepšení distribuce potravinové pomoci převedením jejího rozdělování pod svou kancelář. Funkce židovského staršího se vzdal 5. 5. 1945. V červnu byl vzat do vazby pro podezření z kolaborace. Řízení proti němu bylo v průběhu vyšetřování zastaveno, protože se jeho vina neprokázala.

Základní informace zveřejňovala židovská samospráva od 15. 12. 1941 v denním rozkazu (Tagesbefehl). Zprvu byl vydáván denně mimo sobotu, později podle potřeby. V rámci příprav na nadcházející návštěvu zástupce MVČK byl název od 15. 4. 1944 změněn na Zprávy židovské samosprávy (Mitteilungen der Jüdischen Selbstverwaltung Theresienstadt). Pro poštovní historii v ghettu patří k nejdůležitějším a nejzachovanějším pramenům.

Struktura pošty v ghettu a její dislokace

Činnost pošty v ghettu byla dána podmínkami, ve kterých pracovala. Z klasické poštovní služby civilního charakteru si zachovala pouze omezenou službu přijímací (podej) a dodávací (výdej). Vnitřní činnost spočívala v zajištění cenzury a evidence podle pokynů komandatury. Neovlivňovala pravidla poštovního styku. Název „pošta“ je nutné chápat jako službu, zajišťující podle příkazu velitele ghetta jím určené výkony.

Poštovní oddělení bylo součástí struktury židovské samosprávy. Počet pracovníků kolísal podle toho, do jaké míry byl uvolněn poštovní styk. V prvním období na poště pracovalo jen málo vězňů, s povolením listovního a balíčkového styku a zejména styku balíčkového jejich počet vzrostl až na 216 osob.¹⁴

Zřízení pošty a zajištění jejích služeb ještě v klasickém slova smyslu se objevilo v původních návrzích ŽNO na členění židovské samosprávy ghetta. Podle záznamu z jednání budoucího velitele tábora Seidla se zástupci ŽNO 9. 11. 1941 nárokovala židovská strana, aby byl do prvního transportu, který měl zabezpečit vybudování ghetta, zařazen poštovní a dopravní odborník. Při konkretizaci složení transportu 19. 11. 1941 se již jednalo o zařazení pouze dvou telefonních manipulantů.¹⁵

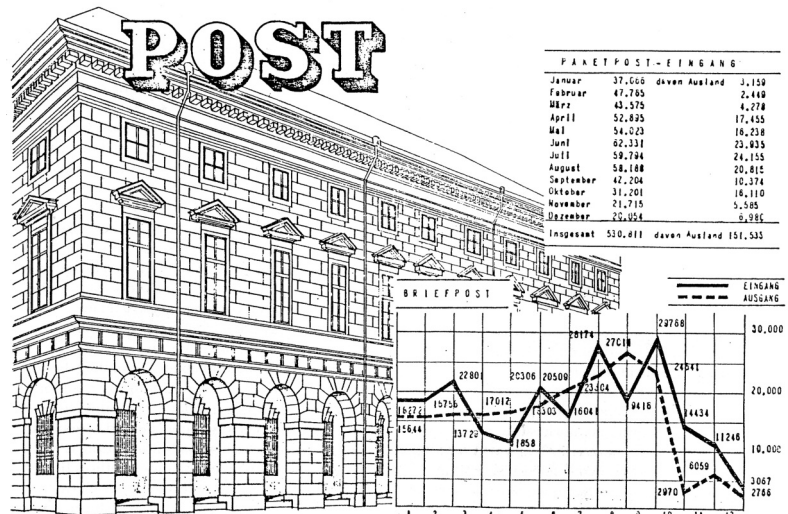
V dalším nerealizovaném návrhu ŽNO na členění správy ghetta z 2. 12. 1941 měla být pod administrativním oddělením s označením 2 vytvořena dopravní správa (Verkehrsverwaltung) s označením 24 a pododděleními 240 - pošta s telefonní a telegrafní službou, 241 - poštovní spojitelná, 244 - spedice a vozový park a 245 - ústřední sběrna zakázek a služba expresních posílů. Pod dopravní správu měl náležet veškerý poštovní provoz a přeprava peněz a zboží. Pošta měla obstarávat přepravu dopisů, balíků a peněžních zásilek, telefonní a telegrafní provoz a vnitřní táborovou poštu mezi jednotlivými

Jest již 18^h a slunce tak krásně křeje,
 že sedím u okna a dívám se na dvorek a
 vyhlídávám se a v duchu jsem u tis.
 Kde by mohl být někdo jen stále u tebe
 a dleš si máti a tak rád jsem pak
 zájezd život mnohem lepší.
 Vůbec to moje draci zdraví a
 šťastní a dá Bůh, že vše se o barbu
 k dobrému obrátí.
 Byl bych slyšel abydom se 22/4. ve
 zdraví vrátili a mišeti-li přejde
 a po 12.232 kdykoliv se pokus tam
 přijít. Pochybnosti tam sice plánu od
 20.4 do 6. ráno, 22/4, na 23/4.
 Pochybnosti má nejdražší Karličko
 hůve vracet potěšit u kšmru te
 až andělůch ubývá.
 Pozdravuj všechny chasé, občasť
 moje drahou manželku, Troji a Karbon
 rodinu, Annu, Jitku a d.
 Tě a přímě Troji
 Vítám tě v rukou a
 hledí s úsměvem do budoucna.
 Každý večer dívám se na hvězdy
 a přáním Tobě zlaté pozdravy!
 Inu ve Lorea občasť obsah, vše pro ušho,
 tak snad já přilátě.

152 W
 227
 Herr
 Hilla Mahler
 Tr. No. AAD 694
 Hammer Kaserne
 Schenke

Lístek vnitřní táborové korespondence složený do formy dopisu. /Soukromá sbírka, ČR/

Čtvrtá strana ilegálního dopisu terezinského vězně V. Brika do protektorátu ze 16. 4. 1942, se zmínkou o možnosti tajného setkání v Terezíně. [ŽM]

Poštovní statistika pro rok 1944 vypracovaná židovskou samosprávou v ghettu. [PT]

odděleními správy. Poštovní spořitelna měla sloužit úsporové službě obyvatel ghetta a zajišťovat clearingový styk mezi správou a privátními hospodářskými subjekty a mezi jednotlivými orgány správy navzájem. Výkazy vzájemných pohledávek a vyrovnávek by pak v hrubých rysech ukázaly hospodaření celého ghetta. Spedice a vozový park měly být určeny pro nákladní přepravu s nádražím v Bohušovicích nad Ohří na hlavním železničním tahu z Prahy do Sudet a říše a pro přepravu v ghettu. Ústřední sběrna zásilek a služba expresních posíl byla určena výlučně pro potřeby samosprávy jako třídnírna úřední pošty s expresním doručováním do určených oddělení.¹⁶

V období výstavby židovské samosprávy pod vedením židovského staršího J. Edelsteina byla pošta zařazena pod oddělení vnitřní správy. Oddělení bylo původně sedm. První patřilo židovskému staršímu, druhé jeho zástupci O. Zuckerovi spolu se sekretariátem samosprávy, vedeným dr. Leo Janowitzem. Oddělení III. - vnitřní správu (Innere Verwaltung) vedl dr. Egon Popper a jeho zástupcem byl ing. Erwin Elbert. Pododdělení - Poštovní správu (Postwesen) vedl dr. Karel Lagus a dělilo se na skupiny Pošta (Post), kam patřil poštovní úřad a cenzura (Postamt und Zensur), a na skupinu doručovací (Boten und Austrägerdienst), jak se zřejmě označovala pošta místní. Od 15. 12. 1941 se dělila židovská samospráva ghetta na pět oddělení - správní, hospodářské, finanční, technické a zdravotnické. Vnitřní správa (správní oddělení) se dále členila na šest pododdělení - soudní, ubíkační, matiční, poštovní, sportovní a ústřední správa budov.¹⁷

Prameny ke strukturalizaci poštovních pododdělení v souvislosti s nárůstem zpracovávaných zásilek se dochovaly až pro polovinu roku 1944. Pramenný materiál k postupnému nárůstu a členění poštovní správy před tímto datem chybí. Částečně lze situaci vysledovat podle denních rozkazů, ve kterých se uváděla dislokace jednotlivých pracovišť. Vedle poštovní centrály byly v jednotlivých budovách a blocích zřizovány poštovní expozitury, které sloužily k zajišťování poštovních služeb pro vězně v nich ubytované. Vznikly s rozšířením ghetta na celý prostor Terezína po vystěhování českých obyvatel a po znovuzavedení listovního a balíčkového styku na podzim 1942.

Původní poštovní centrála byla zřízena v bloku Q 619. V únoru 1943 bylo v denním rozkazu¹⁸ oznámeno zřízení další poštovní centrály ve 2. sále budovy bývalé Zbrojnice (H IV.) u Podmokelských kasáren. Sloužila výlučně pro výdej balíků. Oznámení o nich bylo v tomto případě označeno „Z“. Balíky se vydávaly denně od 8 do 18 hodin bez polední přestávky. Za týden musela být doba výdeje na poštovních centrálách Q 619, Z a na všech poštovních expoziturách prodloužena do 19 hodin denně včetně sobot, a to až do odvolání.¹⁹ V souvislosti s otevřením centrály Z ve Zbrojnici zde byla zrušena dosavadní poštovní expozitura H IV. a její agenda převedena na poštovní expozituru H V. v sousedních Drážďanských kasárnách.²⁰

Do budovy Zbrojnice se postupně soustředily i centrály pro poštovní plné moci, docházející doporučené zásilky, doručovací službu a od 26. 3. 1943 také ústředna listovní pošty. Po přestěhování listovní centrály z Q 619 do Zbrojnice byly zrušeny poštovní expozitury v její blízkosti - H V., E I. a E VI.²¹

Ve Zbrojnici, podle předepsaného nového názvosloví, zavedeného v rámci podvodného úsilí o zcivilnění ghetta, v Poštovní ulici č. 1, sídlily centrály jednotlivých poštovních služeb do července 1943, kdy musela být budova vyklizena. Hlavní říšský bezpečnostní úřad - RSHA do Terezína, jako místa chráněného před případným spojeneckým bombardováním, přestěhoval svůj archiv spolu s pracovníky a jejich rodinami. Pro vězně to mělo neblahé důsledky, protože se výrazně zmenšil jejich životní prostor vyklizením Zbrojnice, Sudetských a Podmokelských kasáren, a dvou bývalých obytných domů pro potřeby archivu a německého personálu. Pošta byla v srpnu 1943 přestěhována do Parkové ulice číslo 12²² a v listopadu 1943 do Hlavní ulice číslo 14.²³

Pošta v ghettu sloužila i německým služebnám v Terezíně. Podle záznamu ze zasedání rady starších z 29. 6. 1944, týkajícího se rozborů vyúčtování, převedla německá správa tábora od 1. 6. 1944 na židovskou samosprávu účetnictví a vedení evidence židovského ghetta a s tím spojené účtování a fakturaci výkonů a věcných dodávek pro mimotáborové dodavatele, tzn. protektorátní a německé instituce, podniky a správu. Mezi jinými se také účtovaly pracovní úkony provedené pro německou služební poštu.²⁴ Převedena však byla pouze hospodářská agenda a vlastní finanční operace zůstaly v rukou komandatury.

Od 1. 7. 1944 došlo v souvislosti se změnami a rozšířením hospodářských pravomocí židovské samosprávy k jejímu novému členění. Pro oddělení pošty se zavedl název „Pošta a doprava“ (Post und Verkehr) místo „Pošta a dopravnictví“ (Post und Verkehrswesen) a „Poštovní cenzura“ (Postzensur) místo „Ústředí cenzury“ (Zensurstelle).²⁵

V nedatovaném přehledu administrativního členění židovské samosprávy, který vznikl po 1. 7. 1944, neboť již uváděl nové názvy, se zavedlo označení V pro vnitřní oddělení. Pošta a doprava, která pod něj s označením V 7 spadala, byla členěna na pododdělení V 70 - centrálu, V 71 - listovní poštu s poštovní

17.5.1942.

LIEBSTER PEPO,
 DEINE DREI, FRIEDAS UND MUTTERS KARTEN ERHALTEN, HABE
 RIESIGE FREUDE. DÜRFEN HEUTE ZUM ERSTENMAL SCHREIBEN.
 BIN GUT ANGEKAMMT, BIN WOHLAUF, MUNTER. HIER IST
 EINE SEHR SCHÖNE GEGEND, GENIESSE FRISCHE LUFT. SEI UN-
 BESORGT. ES IST MIR BANGE NACH DIR. BEKANNTGEGRÜS-
 SEN. HAT DIR NELLY KLEIN, DIE ZURÜCK KEHRTE, GRÜSSE
 AUSGERICHTET? OLGA, ALICKA, DANKEN FÜR GRÜSSE.
 BIN SEHR ABGEBRANNT. WARUM HAT IRENE MIR NICHT
 GESCHRIEBEN? WAS MACHT HELGA? FREUE MICH AUF WEITERE
 NACHRICHTEN VON EUCH. RICHTE HERZLICHE GRÜSSE ALLEN
 VERWANDTEN, NELLY, OTTO, FRÄULEIN SACHSEL, FRAU ZENTNER,
 YOEL UND ALLEN ANDEREN AUS. ICH DENKE NUR AN EUCH.
 SEID IHR ALLE GESUND? ERNST DANKE FÜR GRÜSSE!
~~WANN ICH ZURÜCKKOMME, WEISS ICH~~
 NICHT. ~~ER~~ EUGEN ADLER UND OTTO LASSE ICH FÜR GRÜSSE
 DANKEN!

HERZLICHST GRÜSSEND

DEINE
Charita

4566371

Textová strana dopisnice z ghetta do protektorátu ze 17. 5. 1942, s překročeným rozsahem třiceti slov a cenzurním zásahem. [PT]

Dopisnice z ghetta do protektorátu. V adrese odesílatele uvedeno bydliště v Sudetských kasárnách a číslo pokoje. Přijetí stvrdila pošta v ghettu datovým razítkem 15. III. 1942. Cenzorský zásah vyznačen razítkem Z a číslem cenzora 7. Zásilka byla podána na poštovním úřadě Praha 2. Doplatní známky byly znehodnoceny razítkem dodacího úřadu v Řevničích. [PT]

evidencí (V 710), poštovní cenzurou (V 711) a poštovní donáškou (V 712), V 72 - balíkovou poštu s nádražní službou (V 720), balíkovou administrativou/přebírkou (V 721), výdejnou balíků (V 722), sběrnou (V 723), oddělením plných mocí (V 724), pátracím (V 725) a revizním oddělením (V 726).²⁶

V soupisu tištěných formulářů, užívaných v tomto období správou ghetta, byly pro poštu uvedeny ve skupině A15 f. 1. - Tištěné formuláře: Přijímací/odnášecí list (Behebungsschein für die Post), Formulář pro schválení, zřízení a rozšíření telefonu (Formblatt zur Genehmigung, zur Einrichtung, Erweiterung einer Fernsprechanlage), Evidence balíků (Paketeevidenz), Formulář došlé pošty (Postallange), ve skupině A15 f. 2. - Kartotéční lístky: Kartotéční lístky pro poštovní evidenci (Karteikarten für Posteevidenz), ve skupině A15 f. 3. - Poštovní lístky/dopisnice: Dopisnice se stvrzením příjmu balíku (Paketbestätigungs-Karten) a ve skupině A15 e-11. - Tištěné formuláře - bločky: Celní poplatky pro Poštu a dopravu (Zollgebühren für Post und Verkehr).²⁷

15. 4. 1943 se stal vedoucím pošty Phillip Kozower (1894-1944), povoláním právník. Až do své deportace do Terezína v lednu 1943 byl členem představenstva Židovské náboženské obce v Berlíně a Říšského sdružení Židů v Německu, zahynul po deportaci do Osvětimi na podzim 1944. Při oficiálním potvrzení židovského staršího B. Murlmelsteina 13. 12. 1944 došlo k posledním známým personálním změnám v radě starších i na místech vedoucích jednotlivých oddělení. Vedoucím sekretariátu se stal Robert Prochnik. Poštovní oddělení pod označením E 3 na Hlavní ulici číslo 14 vedl Moritz Henschel (1879-1946), povoláním právník, poslední předseda berlínské Židovské náboženské obce, který se po deportaci do Terezína v lednu 1943 stal členem terezínské rady starších. Jeho zástupcem byl ing. Leopold Tintner. Listovní poštu E 31 řídil Rudolf Gratum, stejně jako poštovní cenzuru E 3101. Pododdělení E 3102 - doručovací službu řídil Kurt Tintner. Balíkovou poštu E 32 vedl Moritz Henschel, pododdělení E 3201 - dodej balíků vedla Charlotta Stranská, výdej E 3202 Mano (?) Fischer, kartovací a kontrolní oddělení E 3203 dr. Oskar Goetz. Pošta zaměstnávala 87 vězňů, mužů i žen. Z tohoto počtu bylo 43 zaměstnanců v administrativě a 44 v provozu. V administrativě na poštovní centrále pracovali 4 vězni, v centrále listovní pošty 7 vězňů, v doručovací službě 2 a v balíkové centrále 30 vězňů. Provoz zajišťovalo 18 vězňů v doručovací službě a 26 v balíkovém provozu. Na poště pracovalo celkem 37 žen.²⁸

Poštovní styk mezi protektorátem a ghettem na přelomu let 1941 - 1942

V terezínském ghettu, koncipovaném utajeně jako průchozí tábor pro protektorátní Židy na jejich cestě do vyhlazovacích táborů, byla pošta jako prostředek komunikace s ostatními částmi protektorátu jednou z nejpřísněji sledovaných oblastí. 25. 11. 1941, den poté, co do Terezína dorazil první transport AK I o 342 mužích, jednali zástupci ŽNO v Praze u SS-Obersturmführera Seidla o písemném styku mezi vedením transportu a ŽNO a o soukromé korespondenci. Korespondence byla dovolena, ale vedení muselo okamžitě zřídit cenzuru, která zodpovídala za její nezávadnost ve smyslu německých zájmů. Byla určena pravidla soukromého písemného spojení do ghetta a z něho. Psát bylo dovoleno pouze německy a na dopisnicích, a to prostřednictvím ŽNO v Praze, při které bylo zřízeno cenzurní oddělení.²⁹ Poštovní cenzuru v ghettu zavedl v rámci svého prvního opatření prozatímní velitel tábora Skarabis.

Vedoucí Ústředny pro židovské vystěhovalce v Praze Günther oznámil 1. 12. 1941 zástupcům ŽNO zastavení oboustranného poštovního styku na nejbližší čtyři týdny, a to i pro docházející listovní a balíkové zásilky. Písemný styk zůstal zachován pouze pro úřední korespondenci, která procházela přes táborovou komandaturu. Písemný styk vězňů s německými a protektorátními úřady byl možný pouze prostřednictvím židovského staršího, jím parafován a postoupen k dalšímu řízení.³⁰

Přestože se na zákaz soukromé korespondence opětovně upozorňovalo ve zprávě z 5. 12. 1941, kterou se ujala samospráva v ghettu rada starších v čele s J. Edelsteinem, k jeho oboustrannému porušování stále docházelo.³¹

Protektorátní poštovní správa nebyla o zákazu poštovního styku s ghettem ihned informována, a proto poštovní úřady dále přijímaly k přepravě zásilky všeho druhu. Terezínský poštovní úřad, který byl v provozu až do svého zrušení 1. 7. 1942,³² přicházející zásilky přijímal. Prostřednictvím českých četníků, kteří v ghettu vykonávali strážní službu a neměli opačné instrukce, se dostávaly k židovským příjemcům. Ihned poté, co se o tom německá komandatura dozvěděla, zakázala terezínskému poštovnímu úřadu jejich výdej. Poslední doručení bylo provedeno 24. 12. 1941. Koncem prosince byla o zákazu přijímat zásilky pro ghetto informována protektorátní poštovní správa. Předepsanou úřední cestou přinesl informace o zákazu poštovního styku s Terezínem ve formě pokynu k nepřijímání balíků a balíčků k poštovní přepravě okružní výnos Ředitelství pošt Praha až 2. 1. 1942 a úřední list Ředitelství pošt Brno až 8. 1. 1942.³³